

Mardipäeval toimus juba teine selle hooaja üritus meie osakonna rahvale.

Vaatamata sellele, et Muinsuskaitse Seltsi esimees ei pidanud vajalikuks kahe seltsi inimeste kohtumist – arutelu ning tekitas hilise äraütleemisega osakonna juhtkonnale segadust, õnnestus ka see kogunemine hästi. Kui varem on koosviibijad kahe tunni möödudes hakanud juba nihelema, ning koju kippuma, siis seekord toimus üks viimase aja pikem ja ka sisutihedam koosistumine. Leian, et kui kogunetakse üks kord kuus ja vahepeal midagi ei toimu, jääb kahest koosolemise tunnist väheseks. Nendele, kes peale seda veel osalesid V. Mäe juhitud arhiivkursusel, kujunes päev muidugi hästi pikaks.

EGeS-i esimees K. Kesküla teatas rahvale, et varsti on ilmumas teeneka suguvõsauurija Voldemar Vitkini koostatud käsiraamat. Samuti teatas ta, et on saanud kutse Rootsi 7. novembriks Rootsi Riigiarhiivi SSGF-i E grupi koosolekule. Edasi kuulati huviga Eesti Kodu-uurimise Seltsi esimehe A. Ristkoki ettekannet, millest saime teada, et Seltsil on osakonnad Viljandis, Pärnus, Kohtla-Järvel ja Ida-Virumaal (ka Rapla rühm). Seltsi esindus asub Toompeal, Kohtu t. 6 (Tallinn, 10130, telefon 6440475). Seal saab tutvuda kodu-uurijate poolt koostatud arvukate raamatutega, mille täiuslikku kollektsiooni ei ole üheski raamatukogus. Seltsis koostatakse väikest muuseumite kogude nimistut ja kodu-uurimiselaste raamatute, artiklite ja väljaannete nimistut paikkondade lõikes. Toimus ajaloolase H. Kruusi 110. sünniaastapäeva puhul meenutuste õhtu, kavas on arhiivipäev Tartus. Tuleval aastal toimub 33. koolinoorte kodu-uurimiselane konverents. Eesti Kodu-uurimise Seltsi juhtkonnast osalesid meie kogunemisel veel teisedki. Seltsil on praegu 250 liiget.

Põhiettekande tegi filoloog Ülo Tedre Keele ja Kirjanduse Instituudist, rääkides teemal perepärimumestest ja kommetest 19. sajandil. Ettekanne käsitas inimese ja perekonna elu tähtsamaid etappe, -sündmusi. Saime teada, kuidas käituti lapse sündimise eel, ajal ja pärast seda; mida tehti ja mida söödi-joodi katsikute ja ristsete puhul; kes pidid olema vaderid ja nende kohustused. Juhan Smuulil olevat olnud 12 ristiisa. Arutasime koos kas ja kuidas peeti sünnipäevi või nimepäevi. Jutt jätkus kosjade ja pulmade kirjeldusega ning milliseid kombeid ja endeid seal silmas peeti. Nagu inimese eluring, nii lõppes ka ettekanne surma ja matuste kohta käivaga.

Enne koosviibimise lõppu jõudis meile külla ka Muinsuskaitse Seltsi Tallinna osakonna aseesimees Marike Cath (Ritso), kes sai ka mõneks minutiks sõna. Proua oli pikkade sekelduste tulemusena taastanud oma suguvõsajärgse perekonna nime. Ta töötab Maarjamaa Konvendis. Sellest kõigest lubas ta meie laualehele edaspidi kirjutada. Temalt saime veel teada, et nende seltsi esimees on Priit Herodes ja tuleva aasta 18. aprillist kuni 18. maini on muinsuskaitsekuu. Traditsiooni kohaselt oleme osakonnas aastast kokkuvõtte teinud uue aasta esimesel kokkutulekul pidulikult ühise laua taga. Seekord tahab osakonna juhatus teha seda juba detsembris.

Kuna on jõulukuu, siis tahame kindlasti ka meie kõik aastalõppu meeldivalt mööda saata. Ärgem siis unustagem ka meenutada isasid-emasid, vanavanemaid ja teisi esivanemaid. Käigem nende haudadel ja süüdakem seal küünlad. Head advendiaega ja peatselt saabuvaid jõulupühi!

Pilt pärineb eelmise aasta novembrist, mil kohtusime EKUS-i esimehe hr. Ristkokiga (pildil paremal) esimest korda. Pildil on veel: vasakult - hr. Talvoja, seltsi auliige soomest hr. Suontausta ja seltsi esimees hr. Kesküla.

Ants Roomets

ANKEETKÜSITLUSEST JA ANDMEBAASIST

Harry Tuulik

Oma liikmeskonna isiku- ja kontaktandmete täpsustamiseks ning liikmete tööd-tegemistest ülevaate saamiseks kavandas EGeS'i Tallinna osakonna äsjamoodustatud uus juhatus 1999. aasta sügisel ühe esimese ettevõtmisena ankeetküsitluse läbiviimise. Päris alguses oli idanemas ka idee kasutada edaspidi ankeetküsitluse andmeid uuritavate nimede andmebaasi loomiseks. Et ankeetküsitlusele reageeris aktiivselt rõhuv enamuse osakonna liikmeskonnast ning, et sellega ühinesid õige pea ka Viljandi ning Pärnu osakonnad oli otstarbekohane muuta kasutatud ankeet ühtlasi uueks seltsi liikmeskonna arvestuse esmadokumendiks. Põhiliselt ankeetküsitluse andmeile tuginedes oli mul võimalik esineda juba 2000. aasta märtsis juubelikonverentsil ülevaatega meie seltsi liikmete uurimistööst eeskätt geograafilisest vaatevinklist lähtudes.

Ankeetküsitluse andmete põhjal koostas 2000. aasta kevadel täpsustatud isiku- ja kontaktandmetega osakonniti seltsi liikmete nimekirjad ja kihelkonniti uuritavate perekonnanimede nimestikud viitega iga nime uurijale. Ühiste jõududega sai nimetatud käsikirjaline materjal 2000. a. suveperioodil sisestatud arvut(e)isse. Praegu on osakondade liikmete nimekirjade põhieksemplarid minu koduses arvutis, mida ma andmete juurdetulekul või muutudes pidevalt täiendan. Vajadusel, eriti peale uute liikmete lisandumist, saavad uue täpsustatud nimestiku ka vastava osakonna juhtkonnad.

Ka uuritavate nimede andmebaasi põhieksemplar asub praegu vaid minu koduses arvutis ning ootab seniajani ülesseadmist ka internetti, seltsi koduleheküljele. Probleemid ning küsitavused andmebaasi avalikuks ülesseadmiseks hakkasid tekkima päris kohe selle kavandamisel. Seltsi juhatuse koosolekul jõuti enam-vähem ühisele seisukohale, et võõrastele väljaspool seltsi liikmeskonda avaneks andmebaasist ainult uuritav perekonnanimi ja selle päritolu kihelkond. Ülejäänud info saamiseks peaks huvitatu otsima kontakti seltsi juhtkonnaga. See millised uurija kontaktandmed avaneksid teatud koodi kaudu teistele seltsi liikmetele otsustati ühiselt 2001.a. aastakoosolekul Viljandis. Ja nimelt nii, et iga seltsi liige määrab oma allkirjaga selleks koostatud nimekirjas ise, millised tema kontaktandmetest teistele seltsi liikmetele avanevad. Nende nimekirjade täitmisega alustati juba aastakoosolekul Viljandis. Peamine põhjus miks aga see andmebaas seni pole internetti jõudnud, nagu kõik arvuti kasutajad on ammu oodanud, on väga lihtne. Siiani ei ole leidunud kedagi, kes selle töö oleks saanud (tahtnud? jõudnud? võinud?) ära teha. Et endal puuduvad oskused ning võimalused selle juures kaasa lüüa ja ettekujutust selle töö mahust, ei saa ega taha olukorda rohkem kommenteerida ning loodan samuti, et küllap see jõuab sinna ükskord nii kui nii. Seniks aga peavad kõik leppima vaid väljatrükkide uudistamisega. Esimese väljatrüki uurijate nimede alfabeedilises järjekorras sain esitada Tallinna osakonna liikmeile käesoleva aasta veebruaris. Samasuguse väljatrüki said ka teised osakonnad aastakoosolekul Viljandis. Nüüdseks on võimalus kõigil vaadata Akadeemilise Raamatukogu Baltika osakonnas andmebaasi selle praeguses seisus kahesuguses väljatrükis - üldine uuritavate nimede järjekorras ja kihelkondade kaupa uuritavate nimede järgi. Eriti viimast soovitatakse uurida sellise pilguga, et kes veel seltsikaaslastest sama kihelkonda uurivad, sest seal võivad ju lausa kõrvuti olla need kes uurivad mitte ainult sama mõisapiirkonda, vaid isegi sama küla ning sealt ei pruugi kuigi pikk maa olla ka kauge sugulasastmeni.

Uuritavate nimede andmebaasi käsikirja tegemisel sai päris kohe selgeks, et esimesel võimalusel tuleb asuda selle parandamisele ning täiendamisele. Parandamisele eeskätt põhjusel et käsitsi täidetud ankeetidest võisin nii mõnestki tähest ning sõnast valesti aru saada. Omaette valdkonna moodustavad võimalikud eksitused uuritavate nimede kihelkondliku päritolu määramisel, kus üpris sageli oli ankeetides nime päritolu puhul kihelkonna asemel näidatud vald, mille üleviimisel kaardi järgi kihelkonnaks võisin ka eksida. Siinjuures tahaksin ühtlasi kõigile suguvõsaurimisega alustajatele anda soovitus - oma esivanemate nimede kõrval teise väga tähtsa "kodutööna" püüdkite kindlasti teada saada ka nende kihelkondlik päritolu. Ilma seda teadmata ei ole mõeldav edaspidine iseseisev uurimistöö arhiivmaterjalidega, mis on süstematiseeritud kõik omaaegsel maakondlikul-kihelkondlikul printsiibil.

Koostatav andmepank ei saa kunagi olema mingi lõplikult valmisolev andmetekogum. Peale uute liikmete juurdetulekuga lisanduvate uute nimede tekib aja jooksul ka enamikul senistel liikmetel uurimise käigus leide uue nimega suguvõsa (või selle ühe osa) näol. Vaadeldes laekunud ankeete, tundub sageli, et mitte kõik staažikad uurijad ei ole esimese korraga kirja pannud kogu oma uuritavate nimede "pagasit". Vaid ilmselt parasjagu niipalju kui ankeedile mahtus. Seepärast olen igal võimalusel kutsunud ning teen seda ka siinkohas üles kõiki seltsi liikmeid hoolega üle vaatama oma "ressursid", ning esimese korraga välja jäänud (aga loomulikult ka hiljem leitud) nimed teatama täiendavalt. Seda teha ei ole kunagi hilja. Minu üleskutsetele on olnud rohkesti ka tagasisidet, eriti paranduste tegemiseks, täienduste tegemiseks seni tagasihoidlikumalt kui lootsin. Ilmselt seisab see veel ees. Siinkohal püüaksin anda vastuse ka küllap paljude ette kerkinud küsimusele, et millist nime peaks või tasuks andmebaasi esitada. Ega täpseid raame olegi võimalik anda. Loomulikult ei ole vaja teada andmeid kogu selle nimega seoses oleva(te) suguvõsa(de) kohta, piisab ka selle ühest väikesest osast. Palju olulisem peaks olema, et teatakse täpselt selle nime kihelkondlikku päritolu, veel parem kui ka mõisapiirkonda või isegi küla ning talu.

Praeguseks on andmepanka sisestatud 2680 uuritavat nime. See on keskmiselt peaaegu 7 nime seltsi iga liikme kohta. Kui arvestada, et suur osa algajaid alustavad vaid 1-3 nimega, siis esimesel pilgul ei tundugi see arv kuigi väike. Kui aga teiselt poolt võtta arvesse, et seni suurima nimepagasiga seltsi liikmel on ca 120 erinevat nime, (koos erinevate nimevariantidega kokku 180 nime), siis see näitab, et meie teoreetiline potentsiaal on tegelikult oi kui suur! Priinimede panekul olevat neid Eestimaa talurahvale omistatud ca 40000 erinevat nimekuju. Seega nendest võib olla jõudnud meie andmebaasi vaid umbes 7 protsenti.

2680 uuritava nime puhul teeb see keskmiselt 24,4 nime ühe kihelkonna kohta. Kuid see ei jagune sugugi ühtlaselt, enam-uuritavates kihelkondades on see näitaja enam kui kahekordne. Näitena Saaremaa omaaegse suurima ning meie andmebaasis maakonna osas ülekaalukalt enamuuritava Kihelkonna khk-s uuritakse kunagi omistatud ca 550 nimest 94 nime (seega 17% nimedest). Arvatavasti on analoogsed näitajad ka aktiivselt uuritavate Sakalamaa kihelkondade osas. Kuid arvutused keskmiste näitajatega ning põgus analüüs näitab väga selgelt, et kokkulangevusi uuritavate nimede osas

ei saa enamikes kihelkondades olla veel kuigi palju, selleks on uuritavate nimede üldarv veel liialt väike. Kuid neid juba on ja andmepanga paisudes hakkab see tõenäosus üha kiiremini suurenema.

Piltlikku kujundit kasutades võiks öelda uuritavate nimede andmebaasi kohta, et maimuke on sündinud ning kasvama pandud. Kuivõrd kiiresti ta jõuab kasvada ning kosuda, et vägilaseks sirguda, sõltub meist kõigist - kuidas me jõuame teda üheskoos uute nimedega toita.

TALLINNA OSAKONNAGA LIITUNUD UUSI LIIKMEID

HELJE-VIIU KAEVATS	1943	Tallinn	Käina Häädemeeste	Kaevats Akkermann, Soopere
SALLI KOITLA	1929	Tallinn	Saarde	Siitan, Päärson, Tamson (Tomson)
HELJU KÜNAMÄGI	1937	Tallinn	Võru Kose	Asi Lage, Lehtmets
KADI ORUNUK	1976	Tallinn	Jõhvi Emmaste	Oronok Tecko (Tökke)
TIIU PAULUS	1971	Tallinn	Torma Käina Kadrina Ridala	Hallik Paulus Kaljurand, Konist, Poots
PILLE PÄRNA	1937	Tallinn	Järva-Madise	Kolnes
ENE SEPASTE	1958	Tallinn	Saarde Tartu Oudova	Sternfeldt Turba Sonn (Lonn)
TIINA TOOMET	1958	Harju- maa	Tallinn Kose Pärnumaa	Trompet (Toomet) Klimp, Ehala H(A)rjakas
AIME VETTIK		Harju- maa	Järva-Peetri Ambla	Maade (Made) Piibor (Pibor)
AIRI ALAMETS	1936	Tallinn		Vasiljev, Freiberg, Selting
REELIKA KIKKAS	1973	Tallinn	Rõuge Suure-Jaani	Kikkas (Kikas) Kink, Utso
VALDU NELLIS	1943	Harjumaa	Karja; Jüri	Nellis Gruno, Uustalu, Kuusmann, Ruusmäe

TALU JA VALLAJUTTE KAAGJÄRVEST

II (algus PL 23-s)

Helgi Laht

Siele vakutalu koosnes nagu kahest osast. Talu piiridesse jäid selle ostmise ajal kahed hooned. Mäetalul e. Varral (hiljem kutsuti Mäemajaks) oli taluostu ajal punasest savist rehealune, mille kõrvale ehitas vanaisa 1880 – 1890.aastatel uued taluhooned: selle aja kohta moodsa ja avara (viietoalise) talumaja, kaks lauta, kaks aita, sauna ja keldri. Suur tall ehitati 20.sajandi esimesel aastakümnel. See oli kõrge kivivundamendiga ja kahepoolsete ustega hoone. Ööseks talliuksed suleti pika raudlatiga ja lukustati, sest hobuseid kaitsti varaste eest. Mäetalus elas vanaisa pere.

Mäemajast umbes kilomeetri kaugusel oli renditalu e. Alamaja maad. Veel 30ndatel aastatel nimetas pere seda maja mõnikord rendimajaks omavahelistes kõnelustes, sest talu ostmise ajal elasid siin mõisa rentnikud. Nad olid nendes hoonetes veel 20. sajandi esimesel aastakümnel.

Mäemaja (Varra) ümbrus ja siinsed põllumaad olid lausmaal. Siin olid talu paremad põllumaad. Alatare ümbrus oli täis tipitud mäekuplikest ja metsatukki. Kui Mäemaja oli oma õuepuude ja õunapuuaiaga põldude keskel ja taluni paistsid ka Kaltse ja Kiisleri pere taluhooned, väheldase mäekese taga olid Meeloti ja Wenda talud, siis Alamaja avar taluõu oli mäekeste vahele lausa peidetud. Mäemajast Alamajja minnes pöörduti tavaliselt põlluvaheliselt külalateelt jalgrajale, mis viis Siele talumaadel olevasse kõrgemasse märke, mille nõlvadel hariti põldu, mäetipp aga jäeti kündmata-külvamata. Tipus kasvas rohi ning rohus suured punased ja magusad maasikad. Mäel oli nagu roheline murumüts peas. Selle mäe

tipust avanes avar ja kaunis vaade ümbruskonnale. Selja taha vaadates paistis Mäemaja oma hoonetega, ees aga helkles peaaegu Alamajani ulatuv hõbepajutee, nähtav oli Siele ja naabrite põllumaa, kaugemal Valga-Karula maantee, Kaagjärve vallamaja ja selle vastas olev vaestemaja. Siele maa kõrgeima mäe all olidki Alamaja hooned. Taluõu oli silmapaistvalt avar. Õue keskpunktiks oli suur tiik kalmuste, võhumõõkade, roheliste konnade, mustade kaanide ja väreivate kiilidega. Teisel pool tiiki jätkus taluõu ja kasvas üle juurviljaaiaiks. Aiamaa taga sai alguse väike mäekuplike, mida nimetati koopamäeks. Oma nime oli see väike mäeke saanud kolme koopa järgi, mis olid ehitatud sellesse liivasesse mäejalamisse kartulite ja juurvilja tarvis nii inimestele kui loomadele talvevarude säilitamiseks. Koopasuu olid puust tugipostid ja uks, koopad ise seest vooderdatud ja salvedega eri liiki juurviljade ja kartuli jaoks. Väga selge vahe oli toidu- ja loomakartuli vahel. Toidukartulid olid suured sinised ja väikesed sinised (Võrumaal nimetati "väike verrev"). Need olid kollased ja väga maitsvad kartulid, eriti head olid väikesed sinised. Nende koorimine oli üks igavene nuhtlus, sest kartulid olid tõesti väga väikesed, kuid milline maitseelamus. Sõjajärgsetel aastatel kord-paar sain suuri siniseid osta Tallinna turult, väikesi siniseid pole ma enam kuskil hiljem maitsta saanud ega ka näinud.

Talumaja oli mäejalamil ning maja ja lautade vahelisel alal olid kahe vana hoone vundamendid, mis selleks ajaks, kui mina neid mäletama hakkasin, olid hakanud juba murusse kasvama. Need varemed olid toredad kivised mügarikud ja väikesed muruga kaetud vallikesed, mille keskel oli tore kodu mängida või siis oma hüppeosavust proovida. Nende vanade hoonete vundamentide taga oli suur neljakandiline karjaaed veel 30ndate aastate lõpuski. Karjaaia taga oli lapike heina- ja põllumaad, mida läbis külavahetee. Tee sai alguse Valga-Karula maanteelt Kiisa talu kõrvalt, kasvas üle hõbepajualleeks, mis lõppes Alamaja piiril, ja külatee läks edasi läbi Siili, Kaltsi ja Kiisleri maade ning lõppes Valga-Võru maanteel, millest sai meie valla piires Läti-Eesti piirijoon. Seega oli nimetatud külavahetee ühenduseks kahe maantee e. suurtee (nii nimetati vanasti maanteed) vahel

Alamaja juures oli teisel pool teed küll põllu- ja heinamaa, mis aga kasvas jälle väga kiiresti üheks mäekeseks, mille paremalt nõlvalt algas väike soo ja mõisa mets, vasemal pool mäe jätkus veel väike põlluriba, et anda ruumi kahele mäekuplikele kõrval ja ühele mäekesele ees. Need mäekesed olid kõik kaetud sega- või kasemetsaga.

Talumajast paremale jäi väga vana saunake peaaegu söestunud palkide ja läbiimibunud suitsulõhnaga. Parempoolse taluõue osa lõpetas kõrge ja hämar kuusemets. Jämedate tüvedega kuuskede all kasvasid tõmmuriisikad, suured ja paksud seenelatakad, mille juurde jõudmiseks tuli lausa kápuli maani ulatuvate kuuseokste vahel roomata, aga see-eest oli seenemets lausa taluõue kõrval. Kuusemets omakorda muutus hõredate lehtpuude vaheliseks mahlaka rohuga karjamaaks, mis tegi ruumi järgmisele mäele, millel kasvasid männid. Mäekülg muutus lagedaks, ümbruskonnast vähe kõrgemal asuvaks põllumaaks ja ühines siin Ala-Siili maadega. Siit oli ka avar vaade põldudele ja nende keskel asuvale Mäetalu ja naabrite hoonetele.

Seega oli Alatare väikeste mäekeste vahel märgatav ainult külavaheteelt, mis siit mööda vonkles. Hooned olid lausa peitunud mäekeste ja metsatukkade keskele. Tänu vahelduvale maastikule ja eri liikidest metsatukkadele oli taluase imekaunis kohas.

Kirjeldasin taluümbrust üksikasjalikumalt, sest praeguseks kasvab taluõuel lepestik ja isegi suur tiik on võsastunud: vaid keset tiiki on mõne ruutmeetri laiune õõtsuv ja vähe lagedam lapike maad, milles neli aastat tagasi kasvasid veel mõned üksikud kalmuselehed ja kaks kidurat kollast õitsevat võhumõõka. Taluhoonete kohtagi on raske leida, sest maja ja lauda palgid on ära veetud, isegi lauda vundamendi kivid on leidnud endale koha ühes Valga linna ehitatud võõras ja moekas majas, millest esimese korruse moodustavadki suured maakivid.

Ka õue ümber olnud põllu- ja heinamaasiilud on võssa kasvanud. Kõrgel mäel, mille jalamil oli Alamaja ase, kasvab männimets. Kolhoosi ajal hariti üles vaid need põllumaad, mis olid lagedal. Kes hakkas vaeva nägema põllusiiludega, mis olid mägede jalamil, mägede külgedel või all orus. Juba kolhooside moodustamise algaastatel hakkasid osad Alamaja põldudest võssa kasvama. Mäemaja põllumaad olid lagedal, need hariti üles.

Kuid Alamaja oli ka arhitektuuriliselt hoopiski teistmoodi, kui ümberkaudsed talumajad, olid need siis vanad või uued hooned. Kõigepealt oli maja ehitatud punasest savist nagu Alamajast umbes kilomeetri kaugusel olev rehealune, mille lähedale vanaisa Mäemaja uued hooned ehitas. Ma ei näinud ümbruskonnas ringi liikudes ühtegi teist talumaja, mis oleks ehitatud savist. Alatalu maja oli suur ja kandiline. Katus oli pilpakatus, kuid see oli uus. Millist katusematerjali algselt tarvitati, ei tea.

Kui mõneastmelisest puutrepist üles astuda ja välisuksest majja siseneda, sattusid kohe pikka ja läbi maja ulatuvasse kööki. Parem pool köögiseinas oli pikk pliit ja pliidisuu oli suunatud köögiukse ja selle kõrval oleva akna poole. Pliidi esimeses osas valmistati perele toitu, keskel oli suur katel, milles keedeti tavaliselt loomatoitu, kuid pliit oli pikk ja selle tagumine osa oli kasutamata. Köögist viisid ukseid ka kahte tuppa. Välisukse kõrval olevast aknast mõne sammu kauguse oli paariastmeline trepp, mis viis esimesse tuppa. Toaukse ja pliidisuu vahel oli parajasti niipalju ruumi, et sinna mahtus väike pingike, millel sai istuda ja pliidi alla hagu või puid panna. Teise kõrvalolevasse tuppa pääses samasuguse trepi kaudu, mis asus köögi teises otsas, seal, kus lõppes pliit. Köögi kaugemas otsas polnud akent, seepärast oli köögi tagumine pool alati hämar. Kui ka väljas hämardus, siis oli siin lausa pime. Väikelapsena, kui uskusin igasugustesse kollidesse, olin veendunud, et just siin nad elavadki. Seetõttu ma kartsin hämarat köögiosa ja kui oli vaja minna tädi juurde, kelle toauks oli just selles pimedamas köögiseinas, läbisin selle köögiosa alati joostes, et koll mind kätte ei saaks. Tädid, kes püüdsid mind veenda, et selles majas ei ela kolle ega paharette, polnud usaldusväärsed. Antud küsimuses oli mulle hoopiski suuremaks autoriteediks tädipoeg, kes veenvalt rääkis nende olendite olemasolust, lisaks veel ka majavaimust, keda ta olevat isiklikult näinud ja kes olevat hea vanake. See viimane väide oli juba rahustav, aga siiski ma ei hoolinud temaga kohtumisest.

Alamaja toad oli samuti kandilised nagu maja isegi. Toaseinad olid krohvitud ja valgeks lubjatud. Ühes toaseinas, mis oli ühendatud köögiga, oli suur leivaküpsetamise ahi. Jälle suur ja kandiline. Selle ahju taga (ahju ja seina vahelises

osas) oli kitsas ahjupikkune kivipink (õigem oleks vist öelda madal müür). Siin oli alati soe ja ilmselt oli see seotud ka köögi soemuüriaga.

Kuid selles toas oli ka kummaline kelder. Peaaegu keset tuba, natuke siiski nihutatud välisseina poole, oli luuk, mille küljes oli käepidemeks ümmargune rõngas, mille abil sai keldriluugi üles tõsta. Luugi all oli väike kandiline kelder, millesse sai laskuda puust treppi mööda. Trepp oli järsk ja käsipuuta ning sellesse sahvrisse (nii nimetas tädi seda keldrit) lubati mind harva. Tädi ütles, et pole sul siin midagi teha, võid veel pimedas trepist alla kukkuda. Sahvri sügavust oskan vaid selle järgi määrata, et minu suhteliselt pikakasvuline tädi, laskunud keldrisse, ei paistnud enam välja. Tädi pea ja toapõranda vahel oli veel umbes pool meetrit ruumi. Keldrisse minnes pani tädi alati luugi kõrvale petrooleumilambi, mõnikord võttis lambi keldrisse kaasa, vahel kükitasin mina luugi kõrval ja näitasin keldris toimetavale tädile valgust. Keldri seintel olid riulid ja tädi hoidis siin moose ja teisi hoidiseid. Seda keldrit kasutati suhteliselt harva, sest käepärasem oli teisel pool kööki asuv aida ruum, mis oli nii aida kui sahvri eest.

Ühel aastal linakitkuja memm, kes elas Kaagjärve vaestemajas ja teadis väga palju rahvapärimusi ja vanu jutte, rääkis meile õhtul söögilauas pärast linakitkumist ühe loo, mis mind piisavalt hirmutas ja võttis soovi põrandaalusesse keldrisse omapead minekuks. Memm rääkis, et tüdrukutele oli noormees külla tulnud. Istunud pimedas voodi äärel ja räägitud juttu, kihistatud naeru. Üks tüdrukutest oli teistele kõrva sosistanud, et tõmbame vaikselt keldriluugi lahti ja nügime poisi voodist maha, keldrisse. Küll saab nalja, kui kukub keldrisse kartulisalve nagu kartulikott. Tüdruk oligi pimedas toas keldriluugi avanud ja poiss lükatudki voodist maha (otse voodi ees oli avatud keldriluuk). Noormees oligi kukkunud otse keldrisse ja tüdrukud olevat õnnestunud vembu üle lõkerdanud naerda. Kuid siis olid imestanud, miks keldrist ei kosta ühtki häält. Kuulatud juba murelikult. Siis oli hirm maad võtnud ja kui noormees ka hüüdmisele pole vastanud, pandud tuli põlema ja vaadatud keldrisse: noormees oli kukkunud kartulisalve teravatele vaiadele.

Kuna meil oli selline kelder, kujutasin juhtunut väga tõetruult ette. Järjekordne õuduslugu. Nüüd tagantjärele mõtlen, et see memm rääkis ainult õudukaid: kord inimese peksemisest kirikutulbas Lüllemäel, kord hobustega lõhkikistud pruudist, tüdruku müürimisest Karula kiriku müüridesse võtmehoidjaks, marutaudis koerast, kes inimesi hammustanud jne. Tädi jutud olid hoopis teistsugused – nendes võitis hea kurja, ülekoos sai tasutud, vaenelaps leidis õnne. Isegi siis, kui lugu ei lõppenud hästi ja kurvastasid, ei kutsunud jutud esile õudu ja hirmu. Tegelikult olid linakitkuja memme jutud elust endast võetud, nagu on hiljem selgunud.

KÕIKE POLE TARVISKI TEADA (Järelokaja pärilikkuse teemal)

Helju Linder

Äsjavalituid missi ema lõpetab õnnitluse sõnadega "... ja siis lähed sa uusi misse kasvatama." Tore! Inimene teab, et kaunis välimus päritakse edasi põlvest põlve.

Sugulaste kokkusaamisel arutatakse, kes kellega sarnane ja kellelt need jooned pärit. Loen minagi kokku linaõie sarnaseid siniseid silmapaare ja märkan siis üllatusega, et nendele kaasnevad juba keskeas hallid juuksed.

Peale välimuse kannavad järglased kümneid või sadu nähtavaid ja varjatud esivanemate jooni. Mõned neist avastavad katsikilised tite esimesel nägemisel. mõned ilmnevad alles kõrges vanaduses. Kõige kohta ei saa ütelda "tore".

On tuntud päriilikke haigusi, mis välja tulevad alles uue põlvkonna sirgumisel. Isegi kuningate sugupuus liigub haigusi, mille tõttu kogu kõrget klassi kutsutakse siniverelisteks.

Paljudest hädadest me nii kaua ei teagi, et need on päritavad, kuni isiklikult nendega elus kokku puutume.

Aastakümneid tagasi liigitasid koolilapsed klassikaaslasli tarkadeks ja lollideks õppeedukude järgi. Kes lugemist ja kirjutamist selgeks ei saanud, jäeti klassi kordama. Kui üks kord ei aidanud, jäeti samasse klassi kolmandaks aastaks, siis viidi järgmisse. Seal võis jälle paar-kolm aastat "istuda", kuni päästis vanus. See oli laste meelest loll. Mõne kohta öeldi isegi, et "tumedate suguvõsast". Hiljem sai sellest õpilasest väga tubli sulane või peremees ja siis enam kooliaega ei meenutatud. Palju seda kirjatarkust maainimesel ikka vaja oli! Tänapäeva elu nõuab koolitatud inimesi, kes on tööturul konkurentsivõimelised. Eriala õppima minejal peab tingimata olema põhi- või keskkoolilõputunnistus. Saame teada uutest hädadest ja teedest kuidas viga leevendada. Kas me tulemegi selle peale, mis on õpilase ebaedu põhjus – kas lausa minnalaskmine, laiskus või tõesti pärilikkus.

Üks minu lapselastest on hädas õigekirjaga. Kuulsin esmakordselt võõrsõna "düsgraaf" ja tõdesin, et asi polegi selles, et koolitükke korralikult ära ei õpita. On olemas tänapäeval spetsialiste, kes seda viga parandada aitavad. Ometi nõuab olukord lapsevanemalt tõsist võitlemist oma lapse "konkurentsivõimeliseks" kasvatamise eest. See on perekonna traagika.

Tänavu suvel sattus mu pihku üks 30 aastat vana kiri. Hakkasin lugema... Ma unustasin käekirja, unustasin teksti ja lugesin tardunult kui oma lapselapse kirja. Nii tuttavad sõnad! Ma istusin tummalt mitu tundi, meenutasin ja mõtlesin:

Oma ema vigade kallal keegi ei nori, neist minnakse lihtsalt mööda. Tädi küll ütles, et su ema sai vähe koolis käia, kirjutab vigadega. Nende kodus said lapsed kooli minna alles siis, kui sügisel loomad lauta kinni pandi. Kui kevadel kari välja lasti, pidi keegi pere lastest koolist ära jääma ja karja minema... Nüüd, kui ema puhkab ammu mullas, sain teada, et asi polnud väheses koolihariduses, vaid kaasasündinud vaeguses.

Minu emal on 30 järeltulijat, neist esimeses põlvkonnas 5, teises põlvkonnas 10 ja kolmandas põlvkonnas 15. Sellest kolmanda põlvkonna järglaste hulgast kannab nüüd üksainuke vana-vanaema puudust.

Olin šokeeritud teada saades, missugused omadused on edasi antud üle minu. Kui hea, et minu muretsev ema seda teada ei saanudki!

Olen praegu 70-aastane. Mul pole olnud kirjutamisega probleeme. Olin enesekindel. Aga kui ma oleks teada saanud sellise häda pärilikkusest 10-aastaselt? Kas ma oleks võinud hakata sõnade kirjapanemisel kahtlema? Mida annab või võtab teadmine selle omaduse pärilikkusest?

Suguvõsaurimisel kohtume paljude inimestega. Mõne perekonna andmete küsimisel saame vastuse, et nendega me läbi ei käinud, sellel perel oli "näpuamet" küljes. Öeldakse, et igas laudas on ka musti lambaid. Ma ei tea, kas "näpuamet" on geenidega edasiantav või oleneb see ühiskonna ja selle pere suhtumisest. Ühes suures suguvõsas ei tunnistata üht haru sugulasteks, vaid öeldakse, et need on juhuslikult samanimelised. Tegelikult leidsin varsti arhiivist nende ühised esivanemad. Asi on selles, et küsitatavate vana-vanaisa varastas. Ka vana-vanaema oli varga tütar. Küllap 100 aastat või veidi rohkem aega tagasi ei tulnud varga tunnusega noormehele keegi muu naisekski, kui sama "kuulsusega" perest tütar. Sellel abielupaaril oli palju lapsi. Ühiskonna suhtumine neisse, eriti koolis oli tõrjuv. Neid mõnitati ja isegi peksti. Kui hiljem üks selle pere poeg kaasat kosis, töötas ta oma pruudile, et meie lapsed ei pea varga poja nime kandma. Teine pere poeg saanud teada, et tema tütar koolis varastas, peksis oma last nii, et tüdruk ei saanud kolme päeva jooksul kooli. Ka üks selle pere tütardest olevat oma poja teiste tagant näppamise ihast vabaks peksnud. Nüüd on kasvanud peale uued põlvkonnad. Kõik järglased on korralikud inimesed. Kas on neil vaja teada, et esiisa varastas? Ometi on praegu veel elus inimesi, kes midagi mäletavad ja on edasi ettevaatlikud selle suguvõsaga suhtlemisel.

Kuidas meie, suguvõsaurijad, peaksime suhtuma negatiivsetesse ilmingutesse, mis läbivad mõnd suguvõsa? Kas puudutada kaudselt, piirdudes möödaminnes ainult ühe või teise konkreetse isikuga? Kas meil on õigus maha vaikida? Võibolla on!

Toimetus ootab tõstatatud küsimuses laialdast arutelu. Kujundame poolt ja vastuargumente arvestades ühtse seisukoha.

MILKUDE SUGUVÕSA TEADVUSTAS END

Perekonnanime MILK kohtab Eestis harva. Kuna ka mina kuulun sellesse suguvõssa, siis huvitusin, kust see nimi pärineb, mida tähendab ja kes kandsid seda põlvest põlve edasi. Telefoniraamat aitas leida kaasaja Milke. Selgus, et mõned neist on oma sugupuuharu juba uurinud. Ühendasime jõud ja see viis tubli sammu edasi. Tuli ka üllatusi. Näiteks see, et Põltsamaa ümbruses käänatakse perekonnanime Milk mitte nii nagu mujal Eestis (Milk-Milgi-Milgid), vaid hoopis Milk-Milgu-Milgud. Peagi selgus, et Milkide-Milkude ühiseks nimetajaks on Võisiku. Nimelt mäletasid ja mäletavad kõik vanemad suguvõsa esindajad nii Sulustverest, Otepäält, Tartu ja Tallinna kandist kui ka Rootsist, et nende vanaisad pärinevad Võisikult. Järgnevalt läbivaadatud Pilistvere ja Kolga-Jaani kihelkonnakirikute personaalraamatud kinnitasid seda täielikult – vähemalt peale Põhjasõda tegutsesid meie esivanemad kindlalt tolleaegse Võisiku mõisa valdustel. XIX sajandi I poolel elasid nad näiteks Nõmaveres, Röstlas, Oorgus, Kaaveres, Lätkalus ja Leies. Selgus ka, et nimi MILK oli olemas juba varem kui Liivimaal perekonnanimed pandi (1816. aastast). Suurüllatuseks võiks aga pidada Esku Milgu talu vanaperenaiselt Helmi Joabilt kuulnud suulist pärimust, mille järgi Milkude esivanem on tulnud Taanist Võisiku mõisa piimameistriks. Tõsiasi ju on, et *milk* tähendab inglise keeles piima, kuid kas siin ka tegelik seos peitub, peab selgitama edasine uurimistöö.

Sama sajandi II poolel tekkis aga Milkude tugev väljaränne oma juurtealalt. Ilmselt nappis maad ja elatist. Osa neist suundus Lõuna-, osa Põhja-Eestisse. Tänapäevaks on see perekonnanimi oma algkodust kadunud. Paigale on jäänud vaid mitu Milgu nimelist talu ja Kaaveres endise Milgu poe hoone, kus kunagi kauples mu vanaonu Anton Milk. Milgu verd aga võib kohapeal otsida näiteks Joabi, Meeritsa, Meleski, Kūti, Solli, Murd'i, Kimmeli, Laari jt. perekonnanimede taga. Kaasajal kohtab Milgu- Milgi nime Sulustveres, Pajusis, Kohtla-Järvel, Vokas, Otepääl, Tõrvas, Vaskjalas, Saha-Lool, Tartus, Tallinnas ja Rootsist. Milke on olnud ka Venemaal 3-4 kohas, Ameerika Ühendriikides ja Kanadas. Kui vaadata nende tegevusalasid, siis see nimekirj ulatub "seinast seinale", talunikest teadlasteni, muusikutest arstideni jne.. Üks meie soo esindaja kandideeris koguni Eesti presidendi ametikohale.

Enamus Milke ja nendeverelisi ei teadnud varem oma suguvõsast suurt midagi. 15. septembril 2001. a aga tulime kokku endise Võisiku mõisa peahoonesse, kus tubli kodukohatundja pr. L. Bergmann jutustas meile Võisiku mõisast läbi aegade ja allakirjutanu andis ülevaate Milkude suguvõsa kujunemisest. Tore oli vaadata, kuidas seinale riputatud sugupuul aeti näpuga rida, et leida sealt oma nime. Väike fotonäitus pakkus aga esivanemate äratundmisrõõmu. Väga paljud kohtusid siin oma sugulastega esmakordselt. Üldse oli kokku tulnud 110 inimest üle Eesti, kuid kaugust polnud peljanud ka omaaegne Eesti sõjaväelendur Remi Milk Rootsist.

Kokkutuleku lõppveerandik toimus Pilstvere kihelkonnakirikus, kus aegade jooksul on palju Milke ristitud, leeritatud, laulatatud ning saadetud viimsele teekonnale. Siin tutvustas organist Kalev Rajangu meile kiriku ajalugu ja andis 100-aastaselt orelil väikese kuid hingemineva kontserdi. Tänu talle unustamatu elamuse eest! Tundsi selles kirikus kaugete aegade ja inimeste lähedalolu. Suured tänud ka Võisiku Hooldekodu juhtkonnale suurepärase peavarju eest sel viimasel päeval, samuti väsimatule Loniida Bergmannile Kundrussaarest kaasalöömise ja abi eest ning suguvõsa liikmele Rein Uusväljale perega ladusa kaastöö eest kohapeal!

Sellel päeval lisandus represseeritud kivikangrusse, mille juures kokkutulek lõppes, ka Milgu soo valukivi.

Kultuurirahva üheks tunnuseks on oma juurte teadvustamine. Usun, et sellega sai Milgu suguvõsa kenasti hakkama.

Jaan Remmel
Milgi talust, Vaskjala
külast Harjumaalt

KÕRTSIMEES, KORTELE VIINA!

Harry Tuulik

Sõnal "kõrts", millel on tänapäeval halvustava varjundiga tähendus alkohoolsete jookide pruukimise kohtade suhtes üldse, oli kaugemas minevikus ja ka veel 19. sajandil mõneti teistsugune sisu. Tänapäeva termineid kasutades oli kõrts omal ajal võõrastemaja (hotell!), baar ja osalt ka kauplus ühe katuse all. Ja seda enamasti ühes ruumikas suure ahjuga toas.

Kõige laiemas tähenduses võib omaaegseid kõrtse liigitada linna- ja maakõrtsideks, viimaseid omakorda tallita talupoja ehk külakõrtsideks ja reisijaile, voorilistele ning nende hobustele puhkepaika ja öömaja võimaldanud **maanteekõrtsideks**. Viimaseid oli omal ajal ülekaalukalt kõige rohkem ja eelkõige nendest teemegi järgnevalt pikemalt juttu.

Kõrtsid moodustasid maal asuvatest vanadest ühiskondlikest hoonetest arvuka rühma. Nende teke ning areng on seotud mitmete põhjustega ja nad kujutasid endast oma aja kohta keerulist kompleksi. Algselt olid kõrtsid mõeldud esmajoonelise alkohoolsete jookide müügikohtadena. Kuid eriti suurte maanteede äärsetes mõisates tekkis ühiskondliku elu arenedes üha enam öömajatahtjaid ja nende kostitamise läks küllalt kulukaks. Tähtsatele sõjaväeteenistujatele, kulleritele ja riigitegelastele ei saanud ju ometi ära öelda. Et pöörata kulud tuludeks, mõeldigi välja kõrts, kus reisija võis prassida või paastuda omal kulul nii, nagu ta rahakott seda lubas. Kõrtsmik oli rentnik ja tema juba tasuta ühelegi külalisele öllekannu ega viinakortlit ei saanud ulatada. Esimesed maanteekõrtsid Eestis olivat rajatud juba 14. sajandil. Kui 17. sajandi algupoolel olivat olnud Eestis kõrtse ca 200, siis sama sajandi lõpul oli neid juba umbes 1200. Maanteekõrtside hiilgeaeg võis arvatavalt alata veel 19. sajandi keskpaiku, kui peale talurahvast puudutavaid reforme ning raharendile üleminekut oli talumehel palju suurem liikumisvabadus ning ka paksem rahakott. On arvatud, et 19. sajandi lõpuolele ulatus maanteekõrtside arv Eestis kokku ligi 3000-ni.

Kõrtside asukohaks valiti võimalikult käidavad kohad ja seda eelkõige suuremate maanteede ääres, kihelkonnakirikute külje all, mere-, jõe ja järvesadamate juures ja eriti teederistmikud. Kõrtsipidajateks olid

kohalikud talupojad, keda koos mõldrite, kubjaste, kiltrite ning teiste mõisa ametimeestega juba 16. saj keskel oma ühiskondlikult seisundilt võrdsetena vabade hulka loeti. Kõrtsipidajate hulgas olivat olnud küllalt palju ka lesknaisi, seda aga eriti linnades. Rahvuselt oli kõrtsmike seltskond väga kirju, nende hulgas leidis peale eestlaste sakslasi ja teisi võõrasukaid.

Kõrtsipidamine oli tähtis tuluallikas ja kuulus maal mõisnike privileegide hulka. Tegelikult mõisnik kõrtsi ise ei majandanud, vaid andis kõrtsi kõrtsmikule rendile.

Vaadeldgem järgnevalt mõisa ja kõrtsmiku vahelisi rendisuhteid näitena minu esivanematele kõige lähemal olnud, SAAREMAAL Kihelkonna alevikus asunud PAJUMÕISA kirikukõrtsi varal. Õigemini küll alevik hakkas kujunema alles 19. sajandi lõpul sinna, kus kirik ja kõrts juba aastasadu päris lähestikku asudes olid üksteise võidu talumeeste hingi püüdnud. Muidugi ei pruukinud need suhted igal pool täpselt samasugused olla, kuid analoogilised vast ikka.

Kõrtsmik kirjutas mõisas koostatud saksakeelsele rendilepingule alla. Seal oli kirjas, et kõrtsmik maksab aastas mõisale 350 rubla renti, peale selle maksab ta veel kõik kõrtsi peale pandud kroonumaksud ja valmistab ise ning veab kohale kõrtsi küttepuid. Kõrtsi juures peetava laada eest maksab kõrtsmik härrale iga aasta veel 10 rubla renti juurde. Talli ja hoovi peale kogunenud sõnnik kuulub samuti mõisale ja sellega peab kõvasti väetama kõigepealt kõrtsi põllud. Ülejääk tuleb müüa mõisale, 10 kopikat kahehärja koorma eest. Mõis lubas kõrtsmikul pidada kaks lehma, ühe hobuse, kaks siga ja kaheksa lammast. Selle eest, et rentnik selle hea koha sai, pidi ta alguses mõisale 350 rubla (s.o. ühe aasta rent!) pandiks sisse maksma, et härra teda usuks ja see raha seisis mõisas lepingulise vahekorra kindlustuseks rendiaja lõpuni. Peale selle tehti rentnikule veel kohustuseks aknad, pingid, lauad ja ahjud "arrida laskma" ja kui need katki lähevad, siis oma kuluga uued teha. Kõrtsmik pidi iga päev vaatama "selle üle, et mitte tüli ega riidu ette ei tule".

Loomulikult oli kõrtsi suurim tuluallikas mõisa viinavabrikus aetud viina müük. Kõrtsis oli 127 toobine puukeha, millega mõisa viinaköögist viina kohale toodi ja neli vaskkruusi - ühetoobine, pooletobine, veerandtoobine (kortel) ja kümnendiktoobine. Need olid tembeldatud ja kasutusel viinamüügi mõõduna. Üldiselt oli tsaari-Venemaal järgmine viinaarvestussüsteem:

aam = 300 või 400 toopi (loeti hobusekoormaks)
 ankur = 0,5 või 0,25 aami
 ämber (vedro) = 10 toopi (selles riik arvestas statistilist viina tarbimist)
 tsetvertnoi = 2,5 toopi
 toop = 1,2 (liitrit)
 0,5 toopi = 0,6 l
 0,25 toopi ehk **kortel** = 0,3 l (= ca 300g)

Saksa soost mõisnikud olevat lääne kultuuri kaitseks lisanud veel kümnendiktoobise (0,12 l = ca 120g) mõõdu. Seda olevat meeste slängis nimetatud "pisukene viin". Sellega tehti kõrtsi minnes algust. Pärast tulid "suured viinad", kui heldus käe sisse surises ning jutuajamine pikemaks venis.

Ankrutäie viina (s.o. 127 toopi) müüs mõis kõrtsmikule 12 rubla eest. See pidi tarbijale edasi müües olema 48 kraadi Tralles'i alkoholomeetri järele. Seega tuleb välja, et vanasti oli "kärakas" kõrtsis päris krõbe. Niisugune viin maksis kõrtsis 65 kopikat toop. Kahjuks pole andmeid viinamüügi kroonumaksude kohta, kuid on tõenäoline, et kõrtsmik pani toobi hinnast umbes poole oma tasku. Kui mõisas tehti õlut, siis ostis kõrtsmik seda 3 kopikat toop. Mis hinnaga seda edasi müüdi, pole lepingus kirjas, järelikult määras kõrtsmik õlle hinna oma äranägemisel.

Eelöeldust on selge, et rentnikust kõrtsmiku amet oli üpris tulus. Ning sellise sissetuleku juures ei pruukinud ta ise leti taga olla, vaid palkas selleks omakorda **kõrtsimehe**, makstes talle soliidset palka 125 rubla aastas (võrdluseks külakooli õpetaja sai 50-60 rubla talve pealt).

Ehituslikult olid maantee kõrtsid suures enamikus rehielamutaolised pikad liigendamata ehitised, kuid leidis ka üksikuid nurgalahendusega ja U-kujulise põhiplaani hooneid. Fassaadi sammastiku taga paiknes ulualune, hoone ühes või mõlemas otsas hobusetall. Hoone ehitati nii puidust kui kivist, väga sageli oli eluosa puidust ja tallid kivist. Väga tüüpiline plaanilahenduselt kui ka ehituslikult on nüüd ROCCA AL MARE vabaõhumuuseumis asuv KOLU kõrts.

Suur tähtsus oli kõrtsidel talupoegade kokkutuleku ja mõttevahetuse kohana, eriti pühapäevadel. Ei olnud ju omal ajal sugugi haruldane pilt, kus taluperenaine või tüdruk läksid kirikusse, peremees või sulane astusid aga sisse kiriku vastas paikneva kõrtsi uksest. Siin arutati päevasündmusi kaugemalt ja lähemalt. Võeti

vastu ka otsuseid, mis tihti olid sihitud mõisnike ja kirikuisandate ülekohtu ja omavoli vastu. Kuid kõrtsihoones sõlmiti enamasti siiski rahulikke kaubatehinguid, palgati sulaseid ja tüdrukuid ning korraldati ka tantsuõhtuid. Seega võib omaaegset kõrtsi lugeda kaasaja mõttes esimeseks maarahva ühiskondlikuks hooneks. Ta täitis üheaegselt nii võõrastemaja, söökla, kaupluse, kultuurimaja kui ka koosolekuruumi funktsioone. Ja ei olnud harvad juhused, kui isegi kihelkonna- või köstrikskool leidis ulualuse kõrtsihoones.

Maakõrtside kõrgperioodile 19 sajandi lõpukümnendail andis samahästi kui surmahoobi aastal 1900 kehtima hakanud riigiviinamonopoli seadus. Selle seaduse järgi võis alates 1. juulist 1900 kangeid alkohoolseid jooke müüa ainult riigi viinamonopoli poodides, restoranides ja paremates trahterites. Vanades kõrtsides pidi alles jääma võimalus hobuseid sõõta, neid kaevul joota ja neile kaeru anda. Maanteekõrtsides pidi saama õõmaja, joodavast-sõõdavast pakutagu inimestele teed, kohvi, suhkrut ja ... keedetud vett! Selle määruse järele ilmusidki üle kogu tolleaegse Venemaa teede äärde ja raudteejaamadesse üldtuttavad sildid:

KIPJATOK, mis küllap ilutsevad paljudes Venemaa raudteejaamades ka veel nüüd, enam kui sajand hiljem. Enamik maakõrtsi suleti peale riigi viinamonopoli kehtestamist (1900), vähesed püsisid õllemüügikohtadena I maailmasõja alguseni. Kuid oma üht kunagist funktsiooni - talumehest teelisele ulualuse ja õõmaja võimaldamist täitsid paljud selleks sobivas-vajalikus kohas asetsevad endised maanteekõrtsid veel kaua. Ja seda mingil määral seni kuni maamehe transpordivahendiks oli hoburakend, seega kuni II maailmasõjani ja mingil määral võib-olla veelgi hiljem. Kuni kolhoosnikust maamehel polnud linnaturule enam asja, ei saadusi mida sinna viia ega hobust millega sinna minna. Ja kuigi neid õõmajakohti vana harjumuse järgi kutsuti ikka endiste kõrtside nimetuste järgi, siis päris sajandi algusest peale ei olnud enam kõrtsmikke selle endises mõistes. Endiste kõrtsihoonete valdaja-omanik teenis nüüd elatist mingi muu elukutsega. Nüüdseks jääb juba veidi enam kui sajandi taha üldtuntud hõige kunagises kõrtsitoas: **kõrtsimees, kortel viina!** Vanaaegsed kõrtsid on ammu kadunud. Kuid mõiste "kortel viina" oli palju visam, kuigi selle kasutajad enamasti ei teadnud millega täpselt on tegu. Veel mittekauge minevikus armastas teatud kildkond mehepoegi rüübata kaheksakandilise klaasi täis viina korraga ikka põhjani! See mahutas peaaegu kortlimõõdu karakat.

P.s. Kui keegi Eesti- ning Liivimaa kõrtside ajaloo, kõrtsihoonete ehituse jne ning alkoholi pruukimise ajaloo vastu meie esivanemate maal veelgi sügavamat huvi tunneb, võiks raamatukogudest otsida Kalvi Aluve 1976. aastal Tallinnas ilmunud raamatu "Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis". Käesoleva kirjutise kokkusaatmiseks kasutasin ohtralt ka ajaloolase Bruno Pao 1997. aastal Saaremaa ajalehes "MEIE MAA" ilmunud samateemalist artiklit, kust on laenatud isegi selle ilmekas pealkiri.

PAAR SÕNA VIINAST

Kartulist viina ajamise moodus jõuab Eestisse 1825.a. paiku, kui mõisates hakatakse Euroopast sissetoodud uute kultuuride (ristikhein, timut, kartul) kasvatust edendama. Kartuli kasvatust propageeris eriti Baltimaade põllunduse tuntja John Bernht von Fischer, kes nägi selles talurahvale ainsat päästjat kohutavatest näljahädadest.

Juba 1771 olid mõned mõisnikud toonud Saksast "maaõunu" ja saades teada, et ka kartulist saab viina, nägid selles vaid erakordselt tulusat äri.

Olustvere mõisa viinaköök

"Maaõuna" (mõnes kohas ka "maaubin") kasvatus arenes aga väga visalt ja hakkas edenema alles 1850. aastatest.

Talupojad püüdsid uuendust igati vältida, sest polnud harjutud kartulit söögiks tarvitama ja mis peamine, selle kasutamises nähti paruni uut riugast.

Väino Mäe

Kes oli

KÕRTSMIK – kõrtsipidaja (vt. tänase lehe H. Tuuliku artiklit "Kõrtsimees, kortel viina!"). Kasutati ka nimetust kõrtsimees, -naine kas siis omaniku, rentniku, või nende poolt palgatud inimeste kohta. Kõnekäändes olid kasutusel ka nimetused: kõrtsipapa (kõrtsi-isand) ja kõrtsimamma (kõrtsiemand) kas siis eelpoolmainitute, või nende abikaasade kohta.

Kõrtsihoones oli peamine suur kõrtsituba, aga mõnedes ka saksakamber (sakstetuba) – kõrtsi tagatuba, puhtam ruum kõrtsis. Tähtsam tegevus käis kõrtsileti taga ja ees. Kõik kes sees käisid, olid kõrtsilised, kõrtsiskäijad, -külustajad: kõrtsikäimariks nimetati juba joodikut. Suuremates kõrtsides olid veel teenindajateks kõrtsipoisid, kõrtsitüdrukud. Kui maal olid kiriku-, mõisa-, küla-, maa- ja maanteekõrtsid, siis linnakõrtside kohta öeldi vahel ka aguli-, sadama-, sala- ja sopakõrts, aga ka trahter. Levinud olid ka väljendid: kõrtsilaud, kõrtsikaklus, -esine, -arve, -jutt, -täis (Rahvast) jne.

Väljavõtteid loetust

ÜKS MAJA, ÜKS KÜLA.

Osvald Tooming

Kus mägi, seal mõis,
kus kungas, seal kõrts –
talud soo ja raba sees. (*rahvasuust*)

Paarsada aastat tagasi ehitati Eestimaal palju kõrtse, sest viinapõletamine mõisates pidi mõisale rohkesti raha sisse tooma. Näiteks oli Palmse mõisal koguni kuus kõrtsi. Et tol ajal järjest elavamaks muutuvast liiklusest samuti kasu saada, ühendati maanteeäärne kõrts postijaamaga.

Pika kõrtsihoone keskel oli harilikult suur mantelkorsten-köök, mis jagas ruumi kaheks: ühel pool suur kõrtsituba, teisel pool saksakambrid, kus reisijad said ööbida. Kummaski hoone otsas olid tallid.

Kõrts oli omamoodi rahvamaja, kus tantsiti, vahetati uudiseid nii ligidalt, kui kaugelt, kiruti rasket elu. Nii nagu teistes Viljandimaa kõrtsides, peeti ka Adral perepäevi, mida sagedamini “mokalaatadeks” kutsuti. See toimus tõnisepäeval, mõnikord jätkus edaspidi neljapäeviti. Perepäeval oli kõrts ägamiseni rahvast täis, kaubeldi sulaseid, tüdrukuid, suvilisi, karjapoisid. Tuldi ka ainult vaatama, pidutsema.

Asjakohast
nalja

Naine, kes oma purjus meest koju kannab, ütleb: “Nüüd pean mina teda kätel kandma, aga kui ta mind kosis, siis lubas mind eluaeg kätel kanda!”

Ära usu kõrtsipinki, kõrtipink on pigine.

Mõisnik laseb kõrtsis müüdava viina sekka tublisti vett panna. Talumees lausub: “Jaa, see on vale, mis rahvas härrast räägib.”
“Mis ta siis räägib?”
“Räägib, et härra müüb kõrtsis vett. Aga vale, siin on ikka viina ka hulgas.”

Kõrtsmik on kuulus oma halva veini poolest. Kord kurdab ta külaarstile, et läinud öösel varastatud tal keldrist kaheksa pudelit veini ära. Tohter trööstib kõrtsmikki:
“Ära muretse – varga saame varsti kätte. Niipea, kui ta selle veini ära joob, saab temast minu patsient.”

Mõttepärle kuulsatelt

- Need, kes ei uuri minevikku, kordavad tehtud vigu; need, kes uurivad, teevad muid vigu.

Charles Wolf (noorem)

- Minevikku on sama palju, kui minevikust kirjutajaid.

Johann W. Goethe

- Jutusta mulle oma minevikust ja ma saan teada Su tuleviku.

Kong Fuzi

- Tulevikku otsides hoiä üks jälg kõvasti minevikus.

Ilmar Saar

Veaparandus

“Põlvnemislugu” nr. 23's, artiklis Ohtu külast ja nimedest, on tehnilistel põhjustel kõik allajoonimised ära jäänud. Allajoonitud peavad olema perekonnanimed, mis pandi, need on - **Ikmelt, Powel, Sörkel, Ausing, Karjer, Lawor, Preiwerk, Römar, Jolter, Korter, Priwerk, Kändal, Liding, Memmer, Polsin, Riger**. Vabandame!

Õnnitleme

Salme Topro	17.12.1931	70
Helle Virkus	18.12.1936	65
Milvi Remmel	24.12.1941	60
Helgi Vilgo	26.12.1936	65

Eestlased välismaal

LENNUKIEHITAJA ALEKSANDER LIWENTAALI LUGU

Viivi Liiventaal

Sissejuhatus. Selle aasta hilissuvel ilmus **Johannes Tilga, Toivo Kitveli ja Frits Gerdesseni** uurimistöö tulemusena raamat “**Aeg, mehed ja lennukid**”. Selle raamatu autorid väidavad, et eestlane **Aleksander Liiventaal** sooritas esimese õhulennu omatehtud lennukil juba enne kuulsaid vendi **Wright'e**. Samal teemal kirjutab 23. augusti 2001 “Eesti Ekspressis” **Mihkel Kärmas**. Veel on samal teemal ja samast mehest kirjutatud ajalehes “**Vaba Maa**” (26.08.1926) Viimases kirjatükis ei saa kõike mehe mineviku kohta kirjutatud puhta kullana võtta.

Kommentaari. Genealoogidel tuleb tihti ette, et mõne kaugema sugulase nime taga ilutseb ainult sünnikuupäev, mees ise on nagu viits vette kadunud. Ja siis ühel päeval avastad, et hoopis teised rahutu hingega uurijad on leidnud kadunud mehe jäljed ja kirja pannud tema teod. Peale meeldivat kohtumist ühe raamatu “Aeg, mehed ja lennukid” autoritest, oli mulle selge – üks minu suguvõsa tabelitest kadunud hingede seas olnu on üles leitud. Raamatu autorid said aga kinnitust – sellise Sveitsi entsüklopeedias mainitud isiku esivanemad olid tõesti Eestimaal elanud ja toimetanud.

Lugu ise. Läänemaal, Tallinn – Virtsu maantee ääres, Kullamaa kalmistul toetub veel praegugi ühe suure vana kase najale raudrist, mille vaskplaadilt võib lugeda:

Karel ja Wiju Liiventaal ja nende poeg Josep Tiinuselt. 1913.

See raudrist on sinna paigutatud umbes 40 aastat peale mainitud isikute surma ja meenutab Teenuse mõisa aednikku (hilisemat kõrtsmikku?), lennukiehitaja Aleksander Liiventaali vanaisa **Karl Liiventaali**.

Karl Liiventaal sündis 1809-l aastal Kullamaa kihelkonna Parmeli (Liivi) mõisas Karja-Matsi Hansu seitsmest lapsest noorimana. Karlit 20 aastat vanem vend Jüri Liiventaal (1789-1874) saab rendile Liivi mõisa Sordi kõrtsi. Selleks ajaks on pesamuna Karl karjapoisi east juba välja kasvanud ja õpipoisiks mõisa aedniku juures. Aga talle meeldib ka venna juures kõrtsis oma viuliga pillimehe ametit pidada. Ilmselt need kaks ametit teineteist ei sega ja aedniku ameti ta selgeks saab, sest muidu poleks talle pakutud Teenuse mõisa aedniku kohta. 1836-l aastal lahkub Karl Liivilt ja läheb Teenusele aednikuks. Neli aastat hiljem abiellub ta seal Saare Gottliebi noorukese tütre **Wio Sabergiga**. Umbes 10 aastat hiljem saab Karl rendile Teenuse mõisa kõrtsi. Kas ta siis veel muusikat teeb, pole teada.

Karl ja Wio Liiventaalil on seitse last:

1. Johann Liiventaal, sündinud 07.03.1841 Teenusel. Kui poiss on juba ametiõppimise eas saadab isa ta Tallinna rätsepa juurde selliks, et poiss saaks selgeks korraliku ameti. Selgeks ta ameti ka saab. Tallinna Maksuameti paberitest võib leida, et Johann Liiventaal on Tallinnas ja kuulub Kanuti gildi vennaskonda. Siis aga kaob mees jäljetult. Edasi läheb lugu nagu klassikalises romaanis – Johann armub prantslannast kodukooliõpetajasse **Jaenne Henriette Caroline Matthey'sse**. See armastus on tõeline ja mõlemapoolne. Preili Jaenne peab aga Eestist lahkuma Miks? Kas takistuseks on noormehe mitteseisusekohane päritolu? Preili Matthey lahkub Eestist. Aga Johann ei jää istuma käed rüpes ja unistama oma armastatust. Ta lahkub samuti Eestist ja järgneb neiule. Kuidas ta Šveitsi jõuab, ei oska enam keegi täpselt öelda. Sinna ta aga jõuab, esineb seal poliitilise põgenikuna ja saab loa elama asuda Šveitsi, Genfi järve põhjakaldal asuvasse Lausanne'i. Järve lõunakaldalt aga algab juba Prantsusmaa. Johann ja Jaenne abielluvad Lausanne's ja rajavad siia oma kodu. Johann teenib elatist rätsepana. Nende neljast lapsest teisena sündinud poeg **Aleksander Liiventaal** (03.01.1868 Lausanne's) õpib Šveitsis ja Pariisis. Tema kireks saavad lennumasinad. Nende konstrueerimisele, ehitamisele ja katsetamisele pühendab ta kogu oma elu ja kapitali. 1896-l aastal asutab ta Šveitsi esimese õhupalli “lendurite” lennukooli. 1898 – sooritab ta Inglismaal omaehitatud, mootori jõul töötava lennuaparaadiga 80-meetrise õhulennu. Maandumisel lennuk puruneb ja Aleksander murrab mõlemad jalad. Mõneks ajaks on ta ratastooli vangiks. 1908 on ta üks Šveitsi õhusõiduliiga asutajaid. Selle abil loodab ta hankida kapitali lennuaparaadi ehitamiseks.

Ta konstrueerib ja ehitab lennukeid. Enne Esimest maailmasõda saab Inglismaal valmis oma dirižaabli nimega **Blue Bird**. 1915 rajab Pariisi lennukitehase, mille sakslased puruks pommitavad. 1919 aasta paiku lahkub Euroopast ja läheb Kanadasse, kuhu ka mehe jäljed kaovad.

2. Julie Marie Liiventaal, sündinud 11.10.1843 Teenusel, abiellub Kose kihelkonna Tuhala mõisa toapoisi **Mart Birkenbergiga** (30.09.1835 – 25.03.1887)

3. Aleksander Liiventaal, sündinud 05.11.1846 Teenusel, sureb 12.09.1903 Tallinnas. Aleksander peab Tallinnas rätsepa ametit. Ta jääb vallaliseks. Kuulub nagu vendki Kanuti gildi vennaskonda. Gildi nõukogu otsusega saadetakse ta 26.08.1902 hoolekandeaustusse, kus ta aasta hiljem sureb.

4. Reinhold (Reinut) Liiventaal, sündinud 27.02.1850 Teenusel. Elab Tallinnas ja peab rätsepa ametit nagu vennadki. Kuulub samuti Kanuti gildi vennaskonda. Tallinna Asehaldurkonna Valitsuse dokumentides on ta veel 1883-l aastal kirjas, kuid siis jäljed kaovad. Õigem oleks siiski öelda – siiani on edasine elukäik teadmata.

5. Pauline Liiventaal, sündinud 28.05.1853 Teenusel, abiellub **Pridik Ubergiga** ja asub elama Tallinna.

6. Josep (Joseph) Liiventaal, sündinud 03.05.1858 Teenusel, sureb 12.03.1869 sarlakitesse.

7. Kristiine Liiventaal, sündinud 1847 Teenusel, edasine saatus teadmata.

Tutvustus

Genealoogide koostöök Põhjalas on loodud genealoogia koostöökomitee – **NORDGEN**. Asutatud 1993. aastal ja sinna kuuluvad liidud ja seltsid Rootsist, Soomest, Taanist ja Norrast.

I Nordgeni liikmed Rootsist:

1. Sveriges Släktforskarförbund (The Federation of Swedish Genealogical Societies)
2. Genealogiska Föreningen. Riksförening för släktforskning (The Swedish Genealogical Society)
3. Föreningen för datorhjälp i släktforskningen (Computer Genealogy Society of Sweden)
4. Stor Stockholms Genealogiska Förening (SSGF)

II Nordgeni liikmed Soomest:

1. Suomen Sukututkimusseura. Genealogiska Samfundet i Finland (Genealogic Society of Finland)
2. Samfundet for dansk Genealogi og Personhistorie
3. Sammenslutningren af Slægtshistoriske Foreninger
4. DIS-Danmark (Databehandling i Slægtsforskning)

III Nordgeni liikmed Norrast:

1. DIS-Norge (Databehandling i slektsforskning) (The Norwegian Genealogy Assosiation)
2. Norsk Slekthistorisk Forening (The Norwegian Genealogical Society)

IV Nordgeni Taani liikmete kohta loodame teavet saada järgmise PL-i numbri ilmumise ajaks. Selle sõprusühenduse nimekirjas oleme nüüd ka meie – EGes.

Järgnevalt tutvustame ligemalt Rootsi suguvõsaurijate ühendusi:

Sveriges Släktforskarförbund (Rootsi suguvõsaurijate liit)

Asutatud 1986

Liitu kuulub 120 seltsi

Kokku 38 000 liiget

Suguvõsaurijate päevad toimusid 2000. ja 2001. aastal Linköpingus.

Internetilehekülje aadress: www.genealogi.se

SSGF

Stor Stockholms Genealogiska Förening (Suur-Stockholmi Genealoogia Selts)

1688 liige

Ajakiri "AnRopet"

Seltsil on G-grupp ja E-grupp

Internetilehekülje aadress:

www.algonet.se~ekmanla/SSGF

Nende seltside embleeme näeb PL-s nr. 14 lk.3

SSGFi E-grupp

Eesmärk vahendada informatsiooni Eesti arhiivide kohta Rootsi uurijatele ning informatsiooni Rootsi arhiivide kohta Eesti uurijatele;

Luaa kontakte Rootsi ja EEsti uurijate vahel.

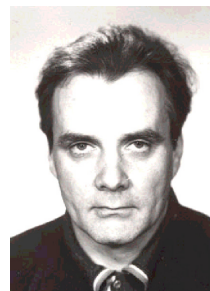
Stimuleerida Rootsi suguvõsaurijaid, oma Eesti juuri otsima.

Meie autorid

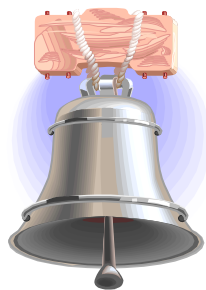
JAAN REMMEL

Siia ilma suunati mind mai lõpus 1934.a. Koolieelikuna ja algklasside õpilasena oli minu ja mu sõprade peamiseks harrastuseks käsigranaatide ja lõhkemata mürskude lahtikruvimine ja metsast leitud vintpüssidega paugutamine. Selle kõrval süvenes huvi ümbritseva looduse vastu, mis paljuski määras mu hilisema saatuse. Mul on taskus Tallinna Reaalkooli lõputunnistus ning loodusega seotud erialadiplomid Tartu Õpetajate Instituudist ja Tartu Ülikoolist. Selle eest, kes ma olen, võlgnen ma peale isa ja ema kõige rohkem tänu Tartu Üliõpilaste Looduskaitseringile ning oma töökohtadele Järvamaa Muuseumis, Looduskaitse Valitsuses ja Eesti Loodusmuuseumis.

Genealoogiapisikuga nakatas mind parandamatult mu abikaasa Milvi Remmel, kes kuulub Eesti Genealoogia Seltsi ridadesse. Tema õhutusel ja otsesel kaasabil saigi teoks eelpoolkirjeldatud Milkide suguvõsa kokkutulek.

Jaan Remmel

**Rahulikke jõule!
Õnne ja tervist
uuel aastal!**

Soovib oma lugejatele "Põlvnemislugu"

Laualehe toimetus:

Toimetaja: Ants Roomets

Tehniline toimetaja: Pille Mäerand

Liikmed: Ants Härma, Aita Mägi

Telefon 6 775 011

Kirjad: 12614, Akadeemia 70 - 13

E-mail: pillem@emkk.ee